

PRONOMINALELE O NEUTRAL ȘI O ETIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ELENA TAMBA DĂNILĂ

I. Aflată într-o continuă încercare de „apropiere” de evoluția limbii, teoria gramaticală prezintă, mai ales la nivelurile morfologic și sintactic, situații discutabile, generate de anumite structuri din limbă.

Există în gramatica românească de tip clasic probleme de *teorie gramaticală* și nu de limbă, în sensul că unele fapte de limbă fie că au fost ignorate, fie că au fost numai menționate fără a fi interpretate, fie că, atunci când au fost luate în discuție, nu au primit soluții convenabile. Unul dintre faptele aflate în această situație este reprezentat de formele pronominale de acuzativ *o*, *le*, *te* și de formele pronominale de dativ *i* și *mi* care au fost și sunt considerate încă în exclusivitate forme flexionare de pronume personal propriu-zis, cu referent nominal identificabil (*Am văzut-o pe fată la Universitate. I-am spus fratelui tău vestea*)¹. Începând cu primele gramatici românești de tip clasic, au fost luate în discuție și structurile în care formele flexionare pronominale nu mai făceau trimitere la un referent nominal, ci la unul frastic (forma pronominală este substituit pentru o propoziție, frază, text) (*Nu mă interesează această problemă și am spus-o de ieri*) sau chiar structurile în care nu mai există un referent, un element substituit identificabil (*M-a văzut și a luat-o la fugă*).

Considerând că structurile în care apar formele flexionare pronominale *i* și *le* (ca *Dă-i cu bere, dă-i cu vin!*, *Le are cu matematica* – unde nu se mai identifică referentul care să justifice forma pronominală) sunt de dată mai recentă în limbă și, ca atare, în teoriile gramaticale, vom analiza problema formei pronominale *o* cu referent frastic și, în mod special, a lui *o* fără referent identificabil, care, și din punctul de vedere al circulației în limbă, este mult mai frecventă.

¹ Această accepție a formelor flexionare pronominale menționate este prezentă încă din primele gramatici românești: Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească* (1757), ediție de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969; Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780), ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, dar și la Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatica românească* (1828), ediție de Valeria Guțu-Romalo, București, Editura Eminescu, 1980; P. Câmpeanu, *Gramatica românească*, ediția a II-a, Iași, 1880 sau la Timotei Cipariu, *Gramateca limbei române*. Partea I. *Analitică*, în *Opere*, vol. II, ediție de Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei, 1992.

II. În gramaticile românești de tip clasic mai „vechi”, aceste situații fie că au fost ignorate, fie că au fost numai identificate fără interpretare. Menționi găsim, de exemplu, la Tiktin², care vorbește de „un pronume care se referă la o gândire întregă”: «*Trebuie să pleci.*» *O știu.* De asemenea, și Philippide³ identifică „pronumele o cu formă feminină și cu înfăles neutru” în „idiotizme”, ca, de exemplu, *a o întoarce în lapoviță, a o pârlă la fugă* etc. Mențiuni ale valorii neutre a acestei forme pronominale se găsesc și la Pușcariu⁴, în *Gramatica Academiei*⁵ sau la D. Irimia⁶. Inconsecvențele de interpretare s-ar putea explica prin constatarea că faptele de limbă avute în vedere sunt specifice limbajului familiar și popular, limbii vorbite deci, în timp ce teoria gramaticală se axează principial pe normele limbii literare, nesuprapunându-se exact pe cele specifice limbajului familiar și popular. Acest lucru face ca limba să „meargă” înaintea teoriei gramaticale.

În unele lucrări de specialitate mai noi se încearcă și o explicare a funcționalității și a originii formei flexionare pronominale cu referent frastic sau fără referent identificabil, prin analiza modului în care a apărut în vorbire o astfel de structură⁷, știut fiind faptul că limba nu admite prezența nici unui element în plus, în mod nejustificat.

Considerăm că unele dintre soluțiile propuse în teoriile gramaticale referitor la aceste fapte de limbă nu sunt convenabile. Astfel, în încercarea de a explica structurile de tipul *a o lua la sămătoasa* (unde *o* este considerată o formă pronominală neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal de persoana a III-a, feminin, singular, cu valoare neutră), unii gramaticieni au propus un posibil proces de evoluție spre «valoarea neutră», identificând două etape:

- 1) desemantizarea lui *o* (pierderea legăturilor semantice cu antecedentul);
- 2) încărcarea funcțională a formei pronominale cu funcții și valori noi (funcție lexicală de dezambiguizare și o funcție stilistico-pragmatică)⁸.

În această situație ar trebui făcută precizarea care anume dintre formele pronominale *o* este avută în vedere (*o* cu referent frastic sau *o* cu referent neidentificabil), întrucât nu se poate vorbi de o desemantizare completă a lui *o* cu

² H. Tiktin, *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie și practică*. Partea I. *Etimologia*, Iași, 1892, p. 93.

³ Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 233.

⁴ Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, Editura Minerva, 1976, p. 147 (sau în prima ediție din 1940) [= Pușcariu, *Limba română* I].

⁵ *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei, 1963 [= GA].

⁶ Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997.

⁷ Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii Române*. I. *Morfologia*, Iași, Institutul European, 1999, p. 251 [= Dimitriu, *Trat. I*]; Gabriela Pană-Dindelegan, *Pronumele „o” cu valoare neutră și funcția clițicelor*, în LL, 1994, I, p. 9–16 [= Pană-Dindelegan, *Pronumele*]; Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 1969, XXIII, p. 133, vorbește de caracterul expletiv al lui *o*, care este astfel în propoziție element cu funcție sintactică zero; Mihaela Secrieru, *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoșani, Editura Gee, 1998, p. 44, unde se vorbește de „cuvinte care își pierd contextual conținutul funcțional”.

⁸ Pană-Dindelegan, *Pronumele*, p. 9.

referent frastic tocmai pentru că, în acest caz, se poate face totuși trimiterea la un element substituit (propoziție, frază sau text) și, de asemenea, nici despre o desemantizare completă a lui *o* cu referent neidentificabil, pentru că astfel (nefiind cunoscute structurile inițiale care, în timp, își vor fi pierdut sensul) devine imposibilă identificarea elementului substituit de forma pronominală. În ciuda rezervelor exprimate anterior, există câteva cazuri în care se pare numai că s-ar putea reconstitui elementul substituit din structura inițială. Am putea spune că ar fi vorba aici de structuri anacolotice din care elementul substituit este suspendat, dar numărul mic de exemple (*a-și duce viața de azi pe mâine*, redusă la *a o duce de azi pe mâine*, *a ți-o scrie în frunte*, care vine de la vechi practici cum sunt tatuarea frunții sau purtarea „amuletelor frontale”⁹) nu poate confirma această presupunere. Gabriela Pană-Dindelegan propune și o terminologie nouă pentru cele două forme pronominale avute în vedere: pentru *o* cu referent frastic vorbește de o *pro-formă*, iar pentru *o* cu referent neidentificabil de un *non-substituit*¹⁰. Considerăm că termenul de *pro-formă* este ambiguu, întrucât, pe de o parte, nu se face precizarea de ce s-a apelat la *formă* pentru elementul substituit (propoziție, frază, text), iar, pe de altă parte, nu este sesizabilă diferența față de un eventual termen *pro-formă* folosit pentru referentul nominal.

În legătură cu această formă pronominală cu referent neidentificabil s-a invocat și problema tranzitivității¹¹ verbelor din îmbinări verbale stabile de tipul *a o lua la fugă*. Valența obligatorie de complement direct în acuzativ a acestor verbe pare a fi consumată în interiorul îmbinărilor verbale stabile de forma flexionară pronominală neaccentuată a pronumelui personal propriu-zis în acuzativ, nedublat de forma accentuată de acuzativ a aceluiași pronume (sau a unui alt pronume, numeral, substantiv)¹², care nu poate fi identificată. Or, există cazuri în care forma pronominală *o* nu poate fi complement direct pentru că verbul din îmbinarea verbală stabilă nu are o valență obligatorie de complement direct, situație remarcată de lingviști¹³, însă fără o explicație satisfăcătoare.

Referindu-se la structuri de tipul *a o întinde*, *a o rupe la fugă*, *a o tuli*, C. Dimitriu (*Trat. I*, p. 252) apreciază că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal este tipică pentru funcția de complement direct, dar că aici această funcție sintactică nu ar avea logică. De aceea, în concepția autorului, situația descrisă ar fi similară cu dativul etic (dativul neaccentuat al pronumelui personal este tipic pentru funcția de complement indirect, dar în îmbinări de tipul *mi ți-l luă la fugă* nu se poate vorbi de un complement indirect, pentru că funcția

⁹ Pentru ultimul exemplu, vezi detalii la Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești, biografii – motivații*, Iași, Institutul European, 2001, p. 217.

¹⁰ Pană-Dindelegan, *Pronumele*, p. 9.

¹¹ Considerăm că termenii *tranzitiv*, *tranzitivitate* nu acoperă decât parțial realitatea din limbă și de aceea optăm pentru soluțiile terminologice *insuficiență a verbelor* și *valențe obligatorii*. Pentru discuții și bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat. I*, p. 338–340, 349–353.

¹² *Ibidem*, p. 374.

¹³ Pușcariu, *Limba română I*, p. 147.

sintactică nu are justificare logică). În acord cu lingvistul citat, considerăm convenabilă interpretarea formei flexionare *o* din îmbinări verbale stabile de tipul *a o întinde* ca un *acuzativ etic* care marchează doar participarea afectivă a vorbitorului la comunicare, având, așadar, numai funcție expresivă, nu și funcție sintactică.

În teoriile gramaticale și în dicționare este menționată o „valoare neutră” sau „neutrală” atât pentru *o* cu referent frastic, cât și pentru *o* cu referent neidentificabil. Apreciem, în primul rând, că termenul *valoare* este ambiguu; în al doilea rând, *neutral* ar fi o caracteristică a formei pronominale cu referent frastic (care se apropie astfel de alte forme pronominale, dar ale pronumelui demonstrativ – *de aceea* sau *aceasta* –, în contexte ca: *I-au plăcut întotdeauna cărțile; de aceea are o bibliotecă așa de mare*).

Pornind de la cele prezentate mai sus, considerăm că o soluție terminologică proprie pentru cele două situații ar fi: *o* cu referent frastic (sau *o* *neutral*), pentru forma pronominală din *Nu crede în minuni, asta a spus-o deja*, și *o* cu referent neidentificabil (sau *o* *etic*), pentru forma pronominală din îmbinări verbale stabile de tipul *a o tuli, a o lua la sănătoasa, a o aduce din condei* etc.

În legătură cu originea lui *o* *neutral* și a lui *o* *etic* s-au emis diverse ipoteze. Astfel, în lucrările lexicografice și gramaticale consultate, ori nu s-a avut în vedere și etimologia celor două folosiri speciale ale lui *o*¹⁴, ori s-au propus soluții mai mult sau mai puțin satisfăcătoare: un etimon latin *hoc*¹⁵, un etimon dacic (Hasdeu, *apud* Ciorănescu), influență balcanică, origine albaneză¹⁶ sau, cea mai frecventă opinie, din pronumele personal propriu-zis¹⁷, forma neaccentuată, feminin, singular, complement direct în acuzativ. Dacă admitem că *o* *neutral* și *o* *etic* sunt forme flexionare pronominale ale pronumelui personal *ea*, atunci celelalte soluții etimologice ar fi nefondate, întrucât: deși din neutrul latinesc *hoc* ar fi putut rezulta rom. *o* (prin căderea consoanei finale *-c* și dispariția lui *h*- în poziție inițială), se știe că neutrul latinesc s-a pierdut, în general, iar în cazul pronumelor din limba latină, în special, forma pentru genul neutru a dispărut încă din latina populară¹⁸. Cât despre „originea dacică” a acestor forme, afirmația nu este demonstrabilă. Astfel, ipoteza cea mai convenabilă, deși relativă și ca, este cea a provenienței lui *o* *neutral* și a lui *o* *etic* din pronumele personal *ea*. Considerăm că se va fi ajuns la un *o* *etic* prin *o* *neutral*, putându-se stabili o evoluție din perspectiva funcționalității acestor forme flexionare pronominale, după cum arătăm mai jos:

¹⁴ I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat. Partea I. Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-A. Candrea, București, Editura Cartea Românească, 1926–1931 [= CADE]; August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939 [= Scriban, *Dicț.*].

¹⁵ Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Saeculum I. O., 2001 [= CIORĂNESCU].

¹⁶ Kr. Sanfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 132.

¹⁷ Vezi și *Dicționarul limbii române*, I–II, București, Socec, 1913–1944 [= DA] și VI–XIV, București, Editura Academiei, 1965 și urm. [= DLR].

¹⁸ G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 2000, p. 152.

1) o cu referent nominal exprimat sau neexprimat, dar identificabil (*Am văzut-o pe Maria la film*). Acest o reprezintă un element din flexiunea supletivă a pronumelui *ea* < lat. *illae*;

2) o cu referent frastic exprimat, identificabil (propoziție, frază, text), de exemplu: *M-a supărat și asta a făcut-o înadins*;

3) o cu referent neidentificabil (din îmbinări verbale stabile): *a o da pe românește, a o zbughi* etc.

III. Pentru a înțelege mai bine funcționalitatea lui *o* cu referent neidentificabil și pentru a observa frecvența în limbă a îmbinărilor verbale stabile în structura cărora aceasta intră, am realizat – în special pe baza volumelor din DA și DLR¹⁹, a fișierului DLR pentru pronumele personal *ei, ea*, precum și a altor izvoare bibliografice sau a unor studii de gramatică în care s-a pus în discuție, direct sau indirect, problema lui *o etic* – un inventar al faptelor de limbă cercetate. Materialul astfel excerptat este constituit din 57 de verbe (considerate a fi cel mai frecvent utilizate) care intră în îmbinări verbale stabile împreună cu forma pronominală *o etic* și cu alte părți de vorbire, generând un număr de aproximativ 136 de astfel de îmbinări, pe care le vom prezenta în continuare; perifrazele au fost ordonate după înfinitivul verbelor:

1. a o aduce bine (din condei)	18. a o face lată / fiartă / de oaie
2. a o apuca cu gura înainte	19. a o face pe prostul / pe nebunul
3. a o apuca la stânga / la dreapta	20. a o face pe deșteptul / pe grozavul / pe marele
4. a o apuca la fugă / la goană / la sănătoasa	21. a i-o face cuiva (bună)
5. a o apuca la drum	22. a i-o face coaptă cuiva
6. a o băga pe mânecă	23. a i-o face cuiva cu vârf și îndesat
7. a o brodi	24. a o împunge la / de fugă
8. a (i-)o coace cuiva	25. a o încasa
9. a o croi la fugă	26. a o încurca
10. a o da în frig / în ninsoare etc.	27. a o încurca (cu cineva)
11. a o da pe românește / pe franțuzește etc.	28. a o încurca „a o duce”
12. a o da cumva	29. a o întinde
13. a o drege	30. a o întoarce (pe foaia cealaltă)
14. a o duce de azi pe mâine	31. a o întoarce în glumă
15. a o duce numai câteva zile	32. a o întoarce în lapoviță și ninsoare
16. a o duce rău / bine	33. a o lăsa mai moale
17. a o duce tot într-un plâns / într-un cântec etc.	34. a o lua la goană / la fugă / la sănătoasa

¹⁹ A fost utilizat, de asemenea, *Dictionarul limbii române contemporane*, I–IV, București, Editura Academiei, 1955–1957 [=DL].

35. a o lua la picior / la papuc / la talpă / la tălpi
36. a o lua în porneală
37. a o lua din loc
38. a o lua razna
39. a o lua rara
40. a o lua peste câmp
41. a o lua de bună
42. a o lua la galop / la trap / la pas
43. a o lua pe ton oficial
44. a o lua la dreapta / la stânga
45. a o lua înainte / înapoi
46. a o lua către...
47. a o lua în vânt
48. a o lua pe cocoașă / pe coajă
49. a o lua în freză
50. a o lua la măsea
51. a o lua pe țigănește / pe românește etc.
52. a (i-)o lua cuiva înainte
53. a (i-)o lua cuiva în nume de rău
54. a o lungi (cu cineva, cu ceva)
55. a o mierli
56. a o nimeri
57. a o nimeri bine
58. a o pașli
59. a o pășli
60. a o păți (bună)
61. a o păți cu cineva
62. a o petrece
63. a o pleca (din, la...)
64. a o porni la drum
65. a o porni spre...
66. a o porni de-a dura
67. a o porni de jos
68. a o porni cu stângul / cu dreptul
69. a o porni razna
70. a o porni ca o moară neferecată
71. a o potrivi
72. a o prinde la fugă
73. a o pune de mămăligă
74. a o rade la fugă / la sănătoasa
75. a o rătăci
76. a o rări
77. a (i-)o reteza cuiva
78. a o reteza cu cineva sau cu ceva
79. a o rupe cu cineva sau cu ceva
80. a o rupe la / de fugă
81. a o rupe de-a fuga
82. a o rupe la goană / la sănătoasa
83. a o rupe la picior
84. a o rupe din loc
85. a o rupe de plâns
86. a o rupe pe / în franțuzește, românește etc.
87. a o scălda (în două ape)
88. a o scoate (cu bine) / la sfârșit
89. a o scoate la un cap
90. a o scoate la capăt cu obrazul curat
91. a o scrânti (la matematică, la istorie etc.)
92. a o scrânti cu cineva
93. a o sfecli
94. a o sfârși cu viața
95. a o sfârși cu cineva sau cu ceva
96. a o șparli
97. a o șterge la fugă / la sănătoasa / la picior
98. a o șterge englezește
99. a o șterpeli
100. a o tăia fuga
101. a i-o tăia cuiva
102. a o termina („Termin-o!”)
103. a o trage pe mâncă
104. a o tuli la / de fugă
105. a o tuli la sănătoasa
106. a o tuli la deal / la vale etc.
107. a o tunde
108. a o ține talpă
109. a o ține într-o fugă
110. a o ține într-un plâns / într-un cântec etc.

O serie de verbe apar doar în asemenea îmbinări verbale stabile ce depășesc limitele exprimării elevate: *a fiert-o*, *a festelit-o*, *a nasolit-o* etc. Alte verbe apar în îmbinări stabile de tipul „*Na-ți-o bună că ți-am dres-o!*”, considerate de unii specialiști locuțiuni sau perifraze proverbiale²⁰.

Prima atestare a unei îmbinări verbale stabile în care apare o formă flexionară pronominală *o* (cu un referent care nu este nominal) și care trebuie luată în discuție am identificat-o într-un text juridic din secolul al XVI-lea²¹:

A bărbatului și a muierei nu-i scoatem număr de spițe, ce o ținem că e una (p. 272^v).

Contextul ar putea demonstra etapa intermediară, de trecere de la o îmbinare (mai) liberă de cuvinte la o îmbinare stabilă, practic evoluția de la *o* cu referent nominal, prin *o* cu referent frastic, spre *o* cu referent neidentificabil, adică fără referent. O atestare ulterioară a lui *o etic* ar fi din *Letopisețul* lui Miron Costin:

*Se răcoșise și oastea Litvei, numai să o plece din tabără*²².

Cele mai numeroase atestări aparțin unor autori ca Ispirescu, Creangă ș. a., ale căror opere abundă în elemente familiare și populare, așadar, specifice limbii vorbite, care conferă un plus de expresivitate scrisului. Nu am găsit astfel de structuri cu *o etic* în texte de limbă veche, și anume în texte religioase, atestările menționate părănd să demonstreze că acest tip de îmbinări verbale stabile au fost și sunt specifice mai ales limbajului popular, familiar și, de aici, cu extensiuni în literatura artistică, acestea neexistând în stilul științific. Unele atestări conțin și o formă pronominală neaccentuată care, principial, ar fi specifică complementului direct în acuzativ, în determinarea unui verb care nu are valență obligatorie pentru complement direct (*a pleca*). Trebuie menționat că, deși îmbinări verbale stabile de tipul *a o zbughi* au în interior un complement direct ce consumă valența unică a verbelor respective – care prezintă, prin natura lor, o astfel de valență obligatorie – pentru complementul direct, aceste îmbinări devin intransitive²³.

S-ar putea spune că îmbinările verbale stabile cu verbe care nu au o valență obligatorie de complement direct s-au format după un tipar, un model deja creat, prin analogie (după structurile cu verbe cu valență obligatorie de complement direct), fapt ce pare a fi demonstrat și de coexistența, în unele cazuri, a structurilor de acest tip cu sau fără *o*: *a o face pe nebunul / a face pe nebunul*. Acest tipar ar putea explica și seriile sinonimice, pentru că se observă, mai ales în cazul verbelor de mișcare, o posibilitate de înlocuire atât a verbelor care intră în aceste perifrize (*a o apuca / a o croi / a o împunge / a o întinde / a o lua / a o pașli / a o pâșli / a o pleca / a o porni / a o prinde / a o rade / a o rupe / a o sparli / a o șterge / a o tăia / a o zbughi* etc.), cât și a celorlalte părți de vorbire cu care intră în combinație:

– substantive: *goană / fugă / talpă / sănătoasa / papuc / picior / porneală*;

²⁰ Pentru discuții și bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat. I*, p. 48.

²¹ *Pravila ritorului Lucaei (1581)*, București, Editura Academiei, 1971.

²² M. Costin, *apud* H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–II, București, 1903–1904 [= TDRG].

²³ Vezi nota II privind terminologia.

– prepoziții care precedă aceste substantive: *a o rupe la fugă / de fugă / de-a fuga*.

Se observă că, întrucât și verbele, și alte părți de vorbire din perifraze sunt înlocuibile, este aproape un nonsens faptul că tocmai elementul cel mai puțin stabil, pronumele (care este prin natura lui un substitut), reprezintă elementul comun, baza.

Din inventarul prezentat se observă că, din totalul de 57 de verbe, un număr de 21, adică aproape jumătate, sunt verbe de mișcare, generând structuri verbale cu aspect incoativ. Se poate constata, de asemenea, că majoritatea verbelor fac parte din fondul principal de cuvinte (*a aduce, a da, a duce, a face, a lăsa, a lua, a pleca, a porni, a rupe* etc.) și că mult mai puține aparțin limbajului considerat, de regulă, argotic; sunt de reținut însă utilizări argotice ale unor verbe din prima categorie (*a o mieri* „a muri”, *a o șparli, a o șterpeli, a o pârlî, a o pașli* „a fugi”, *a o băga pe mâneacă, a o fierbe, a o sfecli, a o feșteli, a o îmbulina* „a o incurca” etc.).

Există câteva structuri în care s-ar putea vorbi tot de un *o etic*, de exemplu: *a o înghiți, a o lăsa baltă / incurcată / moartă (în cânepă / în păpușoi)*. O analiză mai atentă a contextelor în care apar aceste îmbinări verbale relevă faptul că întotdeauna forma pronominală *o* trimite totuși la un referent, și anume la un referent frastic (o situație anterioară din comunicare exprimată printr-o propoziție, frază, text): *A fost certat, dar a înghițit-o și pe asta și a trecut mai departe. Voia să-l reclame, dar a fost rugată să o lase baltă (cu asta)*. Interesante pentru înțelegerea mecanismului de formare a acestor structuri sunt și exemple de tipul *Se plimbă și asta o face zilnic*, unde *asta o face zilnic* constituie un *pro-verb*²⁴, adică o structură de adâncime refăcută, în vorbire utilizându-se numai structura de suprafață: *Se plimbă și o face zilnic*.

După cum menționam în prima parte a articolului nostru, în limba română există și alte situații discutabile, în care forme flexionare pronominale la origine nu au un referent identificabil și sunt utilizate doar pentru a marca factorul afectiv implicat în comunicare. La fel cu *o etic* din îmbinările verbale stabile, astfel de cuvinte nu mai au o *funcție sintactică* sau de *marcă*, ci numai *funcție expresivă*. Aceasta este, de altfel, o altă distincție pe care o fac gramaticile mai noi spre deosebire de cele mai vechi, care nu-și puneau această problemă. Dacă structurile cu *o etic* sunt mai vechi și mai frecvente în limbă, există și structuri (cu forme pronominale fără referent identificabil) mai recente și cu o circulație mai redusă. Aceste structuri ar putea fi grupate în funcție de forme cazuale ale pronumelui în atenție, și anume există forme flexionare pronominale pentru cazul dativ ca *i* și *le*, care nu-și justifică existența decât prin funcția exclusiv-expresivă în contexte, ca *Dă-i cu bere, dă-i cu vin!, Zi-i înainte!, dar și Zi-le înainte!*, aceste forme neavând un referent identificabil.

²⁴ Dimitriu, *Trat. I*, p. 327; Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1994, s. v. *pro-verbe*.

Atât forma pronominală neaccentuată a pronumelui personal de persoana a III-a singular, cât și cea de plural pentru cazul dativ nu au decât o justificare pur afectivă și de aici denumirea de *dativ etic*²⁵, proprie, credem, și pentru aceste forme (pe lângă structurile cu dativ etic de tipul *mi ți-l bătu*, recunoscute azi de toate gramaticile). Există însă și forme flexionare pronominale pentru cazul acuzativ ca, de exemplu, *le* (pentru pronume personal, persoana a III-a plural), care apare tot din rațiuni pur expresive în contexte de tipul *le are cu matematica / le pricepe / le prinde repede*; pentru că nu i se poate identifica elementul substituit, considerăm că sintagma terminologică propusă de C. Dimitriu, *acuzativ etic*²⁶ (și pentru această formă), este convenabilă, deoarece prin simetrie cu sintagma terminologică deja încetățenită, *dativ etic*, își găsește o justificare – *funcția exclusiv-expresivă*. De aceea, și pentru *o fără referent identificabil* (din îmbinări verbale stabile) s-ar putea vorbi, după cum am arătat deja, tot de un *acuzativ etic*.

Unii gramaticieni au identificat și alte posibile forme pronominale etice ca fiind soluția terminologică cea mai potrivită pentru structuri ca *dar(ă)mite* și *pasămite*, unde s-ar putea admite un *dativ etic (mi)* și un *acuzativ etic (te)*²⁷.

Există în limba română, în limbajul familiar, folosiri ale unor forme pronominale neaccentuate care, deși au referentul, în parte, identificabil, credem că și-ar justifica prezența tot prin rațiuni expresive, în exemple de tipul: *Te fac o înghețată?* sau *M-a plâns toată noaptea*.

Prezența formelor pronominale cu valoare etică nu este specifică numai limbii române și nici măcar doar limbilor romanice (fr. *la chercher* „a o căuta cu lumânarea”, *la garder bonne à qn.* „a i-o coace cuiva”, *l'échapper belle* „a scăpa ieftin”, *les mettre* „a o lua la sănătoasa” etc.²⁸; sp. *tomar la del humo* „a o lua la fugă” etc.²⁹; it. *prenderla per vera* „a o lua de bună”, *farla a uno* „a i-o face cuiva”³⁰), asemenea forme existând și în limba greacă: *πην κοπάνω* „a o șterge”, *τα βιάζω πέρα* „a o scoate la capăt” etc.³¹ sau în limba engleză: *take it easy* „a o lua încet”, *take it out of somebody* „a i-o plăti cuiva” etc.³², de unde s-ar putea trage concluzia că acest tip de structuri s-ar datora unei *forma mentis* și că am avea de-a face cu *universalii lingvistice*. Însă, ca și în *gramatica românească*, și în *gramatici* ale unora dintre limbile romanice și germanice – unde există în limbă astfel de forme pronominale neaccentuate etice (cu referent neidentificabil) –,

²⁵ *Ibidem*, p. 252.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Exemplele au fost extrase din Elena Gorunescu, *Dicționar frazeologic francez-român*, București, Teora, 1997.

²⁹ Rafael Pisot, Loreta Mahalu, Constantin Teodorovici, *Dicționar spaniol-român de expresii și locuțiuni*, Iași, Polirom, 2002.

³⁰ Nina Façon (coord.), *Dicționar român-italian*, București, Editura Științifică, 1967.

³¹ Valeriu Mardare, *Dicționar român-neogrec*, Iași, Polirom, 2001.

³² Adrian Nicolescu, Liliana Popovici, Ioan Preda, *Dicționar frazeologic englez-român*, București, Editura Științifică, 1967.

acestea fie au fost ignorate³³, fie doar menționate, fără a se oferi și o interpretare clară sau o analiză a originii lor³⁴.

IV. Prin demersul nostru, am identificat mai multe tipuri de structuri cu forme flexionare pronominale neaccentuate cu referent diferit de cel nominal identificabil, exprimat sau nu, delimitând forma flexionară pronominală cu referent frastic (propoziție, frază sau text) de cea cu referent neidentificabil, pentru care am propus (sau am optat pentru) o terminologie adecvată (*o neutral* și *o etic*). Am stabilit un inventar, un corpus de asemenea fapte de limbă – ceea ce nu s-a făcut până acum decât parțial –, adunând un număr de aproximativ 140 de îmbinări verbale stabile în structura cărora intră un *o etic*. Am încercat să explicăm originea lui *o etic* (sau *o cu referent neidentificabil*), să arătăm dacă există vreo filiație cu limba latină și, pe baza paralelei cu alte limbi romanice și limbi germanice, precum și cu limba greacă, am ajuns la concluzia că se poate vorbi de **universalii lingvistice**, existența acestor tipuri de structuri datorându-se unei **forma mentis**.

LES FORMES PRONOMINALES O NEUTRAL ET O ÉTHIQUE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

Dans notre recherche on s'est proposé de démontrer l'origine et le fonctionnement de quelques structures contenant des formes flexionnelles pronominales inaccentuées, en particulier la situation de *o à référent phrastique* et de *o sans référent identifiable*, qu'on a individualisées par les syntagmes terminologiques *o neutral* et *o éthique*.

Dans ce but, nous avons établi un inventaire, un corpus de ce genre de faits de langue – ce qui jusqu'à présent n'a été fait que partiellement – et nous avons individualisé un nombre d'environ 140 périphrases verbales dans la structure desquelles il y a un *o éthique*.

En essayant d'établir l'origine de *o éthique* (ou de *o sans référent identifiable*), on a découvert qu'il y a des situations similaires dans les autres langues romanes, dans les langues germaniques, ainsi que dans la langue grecque, ce qui nous conduit à l'idée qu'il s'agit d'**universaux linguistiques**, ces types de structures étant possibles grâce à une **forma mentis**.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2

³³ Pentru limba italiană: Giacomo Devoto, Doménico Massaro, *Grammatica italiana*, Firenze, 1952; pentru limba spaniolă: Broch Y Llop, *Gramatica della lingua spagnola*, Venezia, 1926; pentru limba germană: Octavian Nicolae, *Gramatica contrastivă a limbii germane*, vol. II. *Morfologie și sintaxă*, Iași, Polirom, 2001.

³⁴ Pentru limba franceză: J. Cl. Chevalier et alii, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, Librairie Larousse, 1964, p. 236; „sans valeur précise”, în G. Mauger, *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Langue parlée. Langue écrite*, Paris, Librairie Hachette, 1968, p. 182–188; „il a perdu toute valeur de représentant”, în R. L. Wagner, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, Librairie Hachette, 1962, p. 186; reprezintă „un terme vague”, în Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris, Ducoulot, 1980, p. 541. Pentru limba engleză: Leon Levițchi, Ioan Preda, *Grammatica limbii engleze*, București, Editura Științifică, 1967, p. 67–68.